

تحلیل پدیدارشناسانه عوامل موثر در افت انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان مدارس متوسطه
Phenomenological analysis of the factors of decline in motivation to study at secondary school students

Mohsen Sharifi olon-abadi

Keyvan Salehi

Aliakbar Bagherifar

Ali Moghadamzadeh

محسن شریفی علون‌آبادی*

کیوان صالحی**

علی اکبر باقری‌فر*

علی مقدم‌زاده***

چکیده

همه پیشرفت‌های شگفت‌انگیز انسان، زاینده یادگیری است و یادگیری به‌نحو چشمگیری از انگیزه تحصیلی اثر می‌پذیرد. به‌رغم اهمیت شگرف انگیزه تحصیلی در یادگیری دانش‌آموزان و همچنین شواهد گسترده‌ای مبنی بر بروز افت شدید در انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان، پژوهش‌هایی ژرف‌انگر که بتواند ماهیت و عوامل موثر در تشدید این پدیده را بازنمایی کند، به‌ندرت انجام شده‌است. در این پژوهش سعی شد تا با استفاده از رویکرد تفسیرگرایانه، ضمن بازنمایی آسیب‌های موجود، عوامل احتمالی کاهش انگیزه تحصیلی و راه‌های بهبود آن شناسایی شود. تلاش گردید تا ضمن واکاوی در ادراک دانش‌آموزان و تجربه زیسته‌شان، نشان داده شود که آن‌ها چه درکی از پدیده افت انگیزه تحصیلی دارند و آن را چطور درک و ارزیابی می‌کنند. داده‌های روایتی با استفاده از فن مصاحبه نیمه‌ساختارمند با ۳۸ نفر از دانش‌آموزان (دختر و پسر) گردآوری، و بر اساس راهبرد هفت‌مرحله‌ای گلازی، تحلیل شد. تحلیل عمیق روایت‌های دانش‌آموزان، به شناسایی و دسته‌بندی ۵ مضمون اصلی و ۱۳ زیرمضمون منتج گردید. نتایج نشان می‌دهد انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی تحت‌تأثیر عوامل مختلفی از جمله عوامل فردی، خانوادگی، آموزشی، فناوری‌های نوین ارتباطی و عوامل اجتماعی قرار می‌گیرد. در این مقاله، هر یک از عوامل شناسایی شده به‌همراه روایت‌های دانش‌آموزان مورد بحث قرار گرفته شده است.

واژه‌های کلیدی: انگیزه تحصیلی، دانش‌آموزان متوسطه، عوامل فردی، عوامل آموزشی، عوامل خانوادگی

Abstract

The important fact is that all the amazing advances of man born in today's world, learning. Motivation plays a significant role in the process of learning. In spite of the tremendous importance of motivation in students' learning and motivation as well as evidence of educational failure, but depth research in this area is rare. Current study tried to investigate the possible factor of the decreased educational motivation and methods to improve it by using interpretative approach while representing the existing damages. Therefore, an attempt was made to use semi-structured interview technique and narrative data which was obtained from an interview with 38 students (boys and girls). The data was analyzed using Colaizzi's strategy in order to produce substantial results which would lead to the credibility of the results, meanwhile taking into account the study phenomenon from their perspective. Depth analysis of narratives was used, to identify and classify 13 sub-theme and so the 5 main themes were identified. The results indicated a drop in educational motivation of high school students in the study population which was affected negatively by the following factors: personal factors, familial, scholastic, new technologies and social factors are. In this paper, each of the identified factors associated with student accounts, has been discussed.

Keywords: educational motivation, high school students, individual factors, scholastic factors, familial factors

Email: keyvansalehi@ut.ac.ir

Received: 25 Apr 2015 Accepted: 31 Jan 2016

* کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی. دانشگاه تهران
** نویسنده مسئول: استادیار دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی
دانشگاه تهران
*** استادیار دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی. دانشگاه تهران

دریافت: ۹۴/۲/۵ پذیرش: ۹۴/۱۱/۱۱

مقدمه

واقعیت مهم آن است که همه پیشرفت‌های شگفت‌انگیز انسان در دنیای امروز زاینده یادگیری است. انسان بیشتر توانایی‌های خود را از طریق یادگیری به دست می‌آورد و از طریق یادگیری، رشد فکری یافته و توانایی‌های ذهنی‌اش فعلیت می‌یابد. بنابراین، چنین می‌توان نتیجه‌گیری کرد که همه پیشرفت‌های بشر در نتیجه یادگیری به دست می‌آید (بیابانگرد به نقل از مولوی و همکاران، ۱۳۸۶). یکی از عوامل مؤثر بر یادگیری در میان یادگیرندگان، انگیزه تحصیلی است. انگیزه تحصیلی یکی از ملزومات یادگیری به حساب می‌آید و چیزی است که به رفتار شدت و جهت می‌بخشد و در حفظ تداوم آن یادگیرنده کمک می‌کند. در واقع انگیزه آن چیزی است که به یادگیرنده انرژی می‌دهد و فعالیت‌های او را هدایت می‌کند (طالب‌زادگان به نقل از مولوی و همکاران، ۱۳۸۶). انگیزه تحصیلی، نقش موتور محرک در یادگیری و از عوامل عمده درگیری تحصیلی دانش‌آموزان است (کاهلونگ و یویانگ، ۲۰۱۶؛ آندریو، کای، براد، پائول و رییکا، ۲۰۱۵؛ علی‌اکبری، همتی‌زاده، ۲۰۱۵؛ آکسا، بافای، جینا و مارگوت، ۲۰۱۳). به زعم راش (۱۹۹۴)، وجود انگیزه برای انجام هر کاری لازم است. از جمله مهم‌ترین فعالیت‌های انسان یادگیری است که کلید اصلی آن انگیزه است. نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بخش اعظم یادگیری‌های افراد تحت تأثیر انگیزه‌های آنان است (میرکمالی به نقل از علیخانی، ۱۳۹۰). انگیزه پیشرفت در موقعیت‌های تحصیلی را انگیزه تحصیلی می‌گویند. انگیزه تحصیلی موجب شدت، هدایت و حفظ و تداوم فعالیت‌های یادگیرنده می‌شود. افرادی که نیروی انگیزشی قوی دارند، در مقایسه با افرادی که از توانایی و بهره هوشی بالا ولی انگیزشی ضعیف برخوردارند، عملکرد بهتر و پیشرفت تحصیلی بیشتری دارند (پارسا، ۱۳۷۲ به نقل از علیخانی، ۱۳۹۰). با وجود آنکه توانایی و انگیزش دو عنصر کلیدی برای فعالیت و موفقیت در همه سازمان‌ها در زمینه‌های مختلف محسوب می‌شود، در مراکز آموزشی عملاً از طریق آموزش‌های مختلف ایجاد و تقویت توانایی‌های افراد به خوبی مورد توجه قرار گرفته است. اما متأسفانه در زمینه شناسایی، ایجاد و تقویت نیروی انگیزشی فراگیران، که از اصول اساسی برای کسب موفقیت است، تلاش‌های قابل توجهی صورت نمی‌گیرد (علیخانی، ۱۳۹۰). واضح است که افت انگیزه تحصیلی، کیفیت یادگیری دانش‌آموزان و بالندگی نظام‌های آموزشی را به چالش‌های متعددی همراه می‌سازد (ژانگ، ۲۰۱۵؛ گولسن ماسیوا وهاتیس، ۲۰۱۵؛ اکیف سوزر، ۲۰۱۳؛ دیسلن، ۲۰۱۳). یکی از آفت‌های بزرگ تعلیم و تربیت هر نظامی که همه ساله به میزان زیادی، امکانات، منابع و استعدادها بالقوه انسانی و اقتصادی را تلف می‌کند و اثرات غیرقابل جبرانی را در ابعاد فردی و اجتماعی به جا می‌گذارد، پدیده افت تحصیلی است (شکرشکن، پولادی و حقیقی، ۱۳۷۹). بخش قابل توجهی از واریانس افت تحصیلی را، افت انگیزه دانش‌آموزان، تبیین می‌کند و شناسایی عمیق عوامل مؤثر در افت آن، از مهم‌ترین دغدغه‌های متولیان آموزشی به‌شمار می‌رود. به دیگر سخن، پیشرفت تحصیلی به عنوان یک متغیر آموزشی، همواره مورد توجه پژوهشگران و متخصصان آموزش و پرورش بوده است. عوامل پیچیده و گاه ناشناخته‌ای کیفیت و کمیت یادگیری دانش‌آموزان و پیشرفت تحصیلی آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد (یعقوبی به نقل از رشید، ذاکری، سلحشور و کرد نوقابی، ۱۳۹۱). یکی از عواملی که به جهت شدت تأثیرات خود در پیشرفت تحصیلی مورد توجه بیشتر پژوهشگران حوزه آموزش و پرورش قرار گرفته است و گاه خود به عنوان یک عامل مستقل مورد بررسی قرار گرفته است، انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان است (بن‌تام به نقل از رشید و همکاران، ۱۳۹۱). در حقیقت

تحلیل پدیدارشناسانه عوامل موثر در افت انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان مدارس متوسطه

به جهت ارتباط‌های قوی موجود بین انگیزه تحصیلی و پیشرفت تحصیلی توجه زیادی به انگیزه تحصیلی و عوامل مؤثر بر آن شده است (چن به نقل از رشید و همکاران، ۱۳۹۱). انگیزش از جمله مفاهیم رایج در مسائل آموزشی است. وقتی در سیستم آموزشی مشکلاتی همچون افت تحصیلی رخ می‌دهد، از انگیزه یادگیرنده به عنوان یکی از علل مهم آن یاد می‌شود. در نظریه‌های آموزشی نیز «انگیزه» یک مفهوم اساسی به شمار می‌رود. روان‌شناسان و معلمان نیز انگیزش را یکی از مفاهیم کلیدی می‌دانند که برای توضیح سطوح مختلف عملکرد به کار می‌رود. این مفهوم تفاوت میزان تلاش برای انجام تکالیف درسی را بازگو می‌کند. بسیاری از معلمان با دانش‌آموزان بی‌انگیزه یا کم انگیزه مواجه می‌شوند؛ دانش‌آموزانی که علاقه و انگیزه‌ای برای درس خواندن و تحصیل ندارند، یا اینکه تنها به بخش‌های خیلی خاص مطالب درسی علاقه‌مند هستند. در مورد این دسته چه می‌توان کرد و با چه نظریه‌هایی می‌توان این موضوع را تبیین کرد؟

امروزه مساله افت تحصیلی گریبان‌گیر همه نظام‌های آموزشی است و به لحاظ ارتباطی که اساساً جریان تعلیم و تربیت با دیگر نهادهای اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دارد، افت تحصیلی نیز از ابعاد مختلف مورد بررسی و مطالعه پژوهشگران قرار می‌گیرد. بررسی دلیل شکست دانش‌آموزان در تحصیل به مطالعه دقیق احتیاج دارد. تبلی یا بی‌میلی را نمی‌توان تنها دلیل عقب‌افتادگی تحصیلی دانست. گاهی علت شکست دانش‌آموزان را باید در خانواده، گاه در مدرسه و معلم و گاه در جامعه و نظام آموزشی و وضعیت اقتصادی جستجو کرد.

یکی از مشکلات شایع نظام آموزشی در بسیاری از کشورهای جهان از کشورهای پیشرفته گرفته تا کشورهای عقب مانده یا در حال رشد پدیده شکست تحصیلی است که به صورت مردودی، تجدیدی یا ترک تحصیلی داوطلبانه یا اجباری ظاهر می‌شود. این پدیده یکی از مشکلات دیرینه آموزشی نسل جوان به ویژه اقلیت‌ها، دانش‌آموزان روستائین یا دانش‌آموزانی است که در شهرهای کوچک سکونت دارند. نگرانی و علاقه نسبت به مطالعه این پدیده و کشف علل و عوامل آن شتاب فزاینده‌ای دارد. بخش اعظم این توجه ناشی از زبان‌های مالی، اقتصادی، فرهنگی و علمی است که متوجه دولت‌ها و خانواده‌ها می‌شود. این مشکل از دیرباز گریبان‌گیر نظام آموزشی کشور ما نیز بوده است، اما مسئولین نظام آموزشی کنونی در حل این مشکل نه تنها توفیقی نداشته‌اند، بلکه نرخ شکست تحصیلی افزایش هم داشته است (پولادی، ۱۳۷۴). اگرچه مبتنی بر رویکرد پوزیتویستی، بررسی میزان و سهم عوامل مؤثر در افت انگیزه تحصیلی مورد بررسی قرار گرفته است، لیکن تاکید پژوهش حاضر استفاده از رویکرد تفسیرگرایی، در واکاوی ادراک دانش‌آموزان به منظور کشف عوامل افت انگیزه تحصیلی از دیدگاه دانش‌آموزان بوده است. واضح است که شناخت بیشتر و بهتر این عوامل می‌تواند به برنامه‌ریزان تعلیم و تربیت، کارگزاران آموزش و پرورش، معلمان و مشاوران تربیتی آموزشگاه کمک نماید تا در برخورد با اینگونه دانش‌آموزان با آگاهی و شناخت بیشتری عکس‌العمل نشان دهند و ضمن مقابله با این معضل آموزشی و به کارگیری شیوه‌های صحیح در رفع آن، میزان شکست تحصیلی را تا حد امکان کاهش دهند و بدین طریق از خسارت‌های سنگین مالی و فرهنگی ناشی از آن جلوگیری کنند. مسئله تحقیق حاضر، فقدان شناخت کافی، ژرف و به‌روز درباره عوامل مرتبط با کاهش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان مدارس متوسطه و راه‌های بهبود آن است. بدین‌منظور سعی شد تا رویکردی کیفی و مبتنی بر روش پدیدارشناسی، عوامل احتمالی کاهش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان مدارس متوسطه و راه‌های بهبود آن مورد واکاوی عمیق قرار گیرد. به دیگر سخن، تلاش گردید تا

ضمن واکاوی در ادراک دانش‌آموزان و تجربه زیسته‌شان، نشان داده شود که آن‌ها چه درکی از پدیده افت انگیزه تحصیلی دارند و آن را چطور درک و ارزیابی می‌کنند.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

انگیزه و انگیزش غالباً به صورت مترادف به کار می‌روند. با این حال، می‌توان انگیزه را دقیقتر از انگیزش دانست؛ به این صورت که انگیزش را عامل کلی مولد رفتار و انگیزه را علت اختصاصی یک رفتار خاص به حساب آورد. مثلاً وقتی می‌پرسیم چرا فلان شخص رفتار خاصی را انجام می‌دهد، به دنبال انگیزه او هستیم. اصطلاح انگیزه بیشتر در اشاره به رفتار انسان به کار می‌رود. روسل (۱۹۷۱) در این باره می‌گوید: انگیزه برای مشخص کردن قصد یا بازده دلخواه یک رفتار به کار می‌رود، پس کاربرد اصطلاح انگیزه در مورد حیوانات جایز نیست (به نقل از سیف، ۱۳۹۲). انگیزه تحصیلی شامل هدفی با ارزش بالا برای دانش‌آموزان است و به اندازه‌ای درونی شده است که در درون آنها شوق و هیجان و کشش ایجاد می‌کند تا با انجام رفتارهای خاص به اهداف نزدیک شوند (حسن‌زاده، ۱۳۷۲).

درباره تأثیر انگیزش بر یادگیری پژوهش‌های زیادی انجام گرفته است. آگورگلو و والبرگ (۱۹۷۹) ضریب همبستگی بین اندازه‌های انگیزش و پیشرفت تحصیلی حاصل از پژوهش‌های انجام شده در مورد ۶۳۷۰۰۰ دانش‌آموز کلاس اول تا کلاس دوازدهم را بررسی، و نشان داده‌اند که میانگین ضرایب همبستگی موجود برابر با $+۰/۳۴$ است. بلوم (۱۹۸۲) رابطه بین انگیزش (ویژگی‌های ورودی عاطفی) و پیشرفت تحصیلی را با ضریب $+۰/۵۰$ گزارش کرده است (به نقل از سیف، ۱۳۹۲). در یک مطالعه دیگر، کیت و کول (۱۹۹۲)، به نقل از لفرانسوا، (۱۹۹۷) آثار چند عامل مهم مانند توانایی یادگیرندگان، آموزش معلمان، و انگیزش بر یادگیری را در بیش از ۲۵۰۰۰ دانش‌آموز مورد بررسی قرار دادند. مهم‌ترین عاملی که مستقیماً با میزان یادگیری رابطه مثبت نشان داد، سطح توانایی یادگیرندگان بود. پس از آن، دو عامل مهم دیگر، یکی آموزش معلم و دیگری انگیزش برای یادگیری، بودند. کیت و کول در نتیجه‌گیری از بررسی خود نوشتند که به نظر می‌رسد دانش‌آموزانی که در یک مدرسه دارای کیفیت و برنامه‌های سطح بالا به تحصیل اشتغال دارند، از انگیزش زیادی برخوردارند. دانش‌آموزانی که انگیزش تحصیلی سطح بالایی دارند، فعالیت‌های تحصیلی بیشتری را می‌پذیرند، تکالیف درسی بیشتری انجام می‌دهند و در نتیجه موفقیت بیشتری کسب می‌کنند (کیت و کول، ۱۹۹۲، به نقل از لفرانسوا، ۱۹۹۷). رینگس در پژوهشی در زمینه دانش‌آموزان کم پیشرفت و پر پیشرفت، ۳۰ دانش‌آموز پسر کلاس نهم را که بهره هوشی ۱۲۰ یا بالاتر و معدل درسی ۱۵ یا بالاتر داشتند با گروه دیگری که از نظر هوشی، جنسیت، سن، مدرسه و حجم درس‌ها مشابه آنها بودند؛ اما معدل درسی آنها ۱۲ یا کمتر بوده با یکدیگر مقایسه نمود. نتایج بررسی‌ها نشان داد که دانش‌آموزان پر پیشرفت در مقایسه با دانش‌آموزان کم پیشرفت انگیزه بیشتری برای یادگیری داشتند (سیف به نقل از رشید و همکاران، ۱۳۹۱). در پژوهشی که پین و ایلین در زمینه ارتباط دلبستگی و علاقه به معلم و والدین، با انگیزه تحصیلی با ۱۵۰ دانش‌آموز مقطع متوسطه انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که دلبستگی به معلم و والدین چه به طور جداگانه و چه در ترکیب با هم با انگیزه دانش‌آموزان ارتباط دارد (پابنی و ویتاکر به نقل از رشید و همکاران، ۱۳۹۱). در بیشتر پژوهش‌های گذشته به بسیاری از عوامل احتمالی مرتبط با انگیزه تحصیلی توجه نشده است. در

تحلیل پدیدارشناسانه عوامل موثر در افت انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان مدارس متوسطه

پژوهش حاضر تلاش شد تا با رویکردی جامع و ژرفانگر، مجموعه عوامل مرتبط با افت انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان مدارس متوسطه مورد بررسی قرار گیرند.

یکی از عوامل موثر بر انگیزش پیشرفت تحصیلی، روابط عاطفی درون مدرسه است. به نظر اسپالدینگ (۱۳۷۷) اولین هدف معلم باید برقرار کردن رابطه مطلوب و دوستانه با دانش‌آموزان باشد. هر معلمی در برقراری ارتباط روش خاصی دارد که ناشی از شخصیت معلم، شخصیت دانش‌آموز و موقعیت است. رضایی (۱۳۷۲) طی پژوهشی نشان داد که بین رابطه عاطفی معلم و دانش‌آموز با پیشرفت تحصیلی فراگیران ارتباط وجود دارد. بهرامی به نقل از باتل (۱۹۶۴ و ۱۹۶۵) معتقد است که انگیزش پیشرفت تحصیلی عبارت است از گرایش همه‌جانبه به ارزیابی عملکرد خود با توجه به عالی‌ترین معیارها تلاش برای موفقیت در عملکرد و برخورداری از لذتی که با موفقیت در عملکرد همراه است. به‌طور کلی، نتایج حاصل از اغلب مطالعات انجام گرفته در ارتباط با انگیزش تحصیلی نشان می‌دهد انگیزش درونی با شاخصه‌های سلامت روان همچون اعتماد به نفس، آرامش، مسئولیت‌پذیری، خلاقیت و خودشکوفایی رابطه مثبت و انگیزش تحصیلی بیرونی و بی‌انگیزگی با شاخصه‌های رفتارهای ناسازگار همچون ترک تحصیل، اضطراب، مصرف الکل و بی‌تفاوتی در قبال مسئولیت رابطه مثبت دارد (ویسانی به نقل از دسی و رایان، ۱۹۸۵؛ ریو، دسی و رایان، ۲۰۰۴؛ کوکس و سپهری شاملو، ۲۰۱۰).

افراد بی‌انگیزه، افرادی هستند که هیچ‌گونه انگیزه‌ای - یعنی نه خشنودی و ارزشمندی درونی و نه مشوق‌های بیرونی - برای فعالیت‌های خود دریافت نکنند و در نتیجه از انجام فعالیت اجتناب کنند (ویسانی، به نقل از دسی و رایان ۲۰۰۰). مفهوم بی‌انگیزگی، تا حدودی شبیه مفهوم «درماندگی آموخته‌شده» است. وقتی افراد در حالتی هستند که احساس می‌کنند عملی که انجام می‌دهند خارج از مهار آنان و تحت نیروهای بیرونی است، به صورت درونی یا بیرونی برانگیخته نمی‌شوند و اجتناب اختیار می‌کنند (فورنیر و همکاران، ۱۹۹۵، نقل از ویسانی و همکاران، ۱۳۹۱).

دانش‌آموزان از سطوح متفاوتی از انگیزه پیشرفت تحصیلی برخوردارند، به همین علت در زندگی خود به شیوه‌های کاملاً متفاوتی رفتار می‌کنند. برای نمونه اشخاصی که از نظر نیاز به پیشرفت در سطح بالایی قرار دارند، نسبت به افرادی که نیاز به پیشرفت ضعیفتری دارند، بیشتر متمایل به تحصیلات دانشگاهی کسب نمره بالاتر و فعالیت‌های فوق برنامه هستند (اتکینسون، ۱۹۸۰، نقل از بهرامی و رضوان، ۱۳۸۵). سازمان یونسکو مفهوم افت تحصیلی را به تکرار پایه، ترک تحصیل زودرس و کاهش کیفیت آموزش و تحصیل افراد نسبت می‌دهد (یونسکو، نقل از دسترنج، بلوکی و موذن، ۱۳۹۲). هافمن (۱۹۸۹) در تحقیق خود فقر و محرومیت اقتصادی، عدم توجه والدین، پرجمعیت بودن خانواده و نامناسب بودن ساخت خانواده را در کاهش انگیزه یادگیرندگان مؤثر دانسته و نتیجه‌گیری کرده که اعضای طبقه کارگر، ارزش کمتری برای تحصیل قائل هستند و آن را وسیله‌ای برای پیشرفت تحصیلی قلمداد نمی‌کنند (نقل از شکرشکن، پولادی و حقیقی، ۱۳۷۹).

افت تحصیلی به‌طور عام عبارت است از جنبه‌های مختلف شکست تحصیلی که شامل غیبت مطلق از مدرسه، ترک تحصیل قبل از موعد مقرر و تکرار پایه است (پولادی، ۱۳۷۵). افت تحصیلی یک مفهوم کلی است و باید به بخش‌های مختلف تقسیم شود: به مدرسه نیامدن، رد شدن، عدم رغبت و بی‌میلی به مدرسه و مواد درسی، غیبت‌های متوالی، ترک تحصیل و کیفیت نامرغوب تعلیم و تربیت. صفوی به نقل از مجله تحقیقات تربیتی آمریکا

چاپ ۱۹۸۵ می‌نویسد: عوامل تحصیلی مربوط به مدرسه عمده‌ترین دلیل ترک تحصیل در دبیرستان است. از طرف دیگر، ترک تحصیل‌کنندگان معمولاً چند سال مردود شده‌اند. او می‌گوید در یک تحقیق مشاهده شده است که حدود یک سوم افرادی که ترک تحصیل کرده‌اند، ضعیف بودن در درس را دلیل ترک تحصیل قلمداد نموده‌اند و یا اینکه پسران تمایل داشته‌اند ترک تحصیل خود را به عدم سازگاری با آنها و اخراج شدن یا مردودی نسبت دهند. تحقیقات زیادی بر این نکته تأکید دارند که افت تحصیلی ارتباط بسیار قوی و نزدیکی با ویژگی‌های خانوادگی دانش‌آموز دارد. به عبارت کلی‌تر، وضعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده رابطه معکوس با افت تحصیلی دارد.

روش

همان‌گونه که پیش از این در پیشینه تحقیقات اشاره شد، فقدان مطالعات عمیق در این حیطه، علل افت انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی را نشان می‌دهد، و نیز اگر به درک یک مفهوم یا پدیده به دلیل آنکه درباره آن تحقیق زیادی نشده است، نیاز داشته باشیم یا زمانی که پژوهشگر متغیرهای مهم اثرگذار بر مطالعه را نمی‌شناسد، رویکرد کیفی مفید است. این مسئله لزوم رویکردی اکتشافی برای کشف همه ابعاد پنهان و پیدای این پدیده را می‌طلبد (بازرگان، ۱۳۹۴، نقل از صالحی، بازرگان، صادقی و شکوهی‌یکتا، ۱۳۹۴). از این رو، تحقیق حاضر با اتخاذ رویکرد استقرایی و روش پدیدارشناسی، به دنبال کشف عوامل موثر در بروز افت انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان مدارس متوسطه شهر اصفهان بود. روش پدیدارشناسی، روشی سیستماتیک است که به توصیف تجارب زندگی و درک معانی مشارکت‌کنندگان می‌پردازد. یک پدیدارشناس معتقد است که در پدیده‌ها و تجربیات زندگی جوهره‌هایی وجود دارند که قابل فهم و بررسی‌اند و از این رو به بررسی پدیده‌های ذهنی می‌پردازند که جوهره اساسی واقعیت در آن نهفته است (احمدی فراز، عابدی و آذربیزین، ۱۳۹۳). از فن مصاحبه نیمه ساختار یافته برای گردآوری داده‌ها استفاده شد. مصاحبه با این سوال کلی «به نظر شما افت انگیزه تحصیلی چیست و چگونه بوجود می‌آید؟»، آغاز شد و سپس با سؤال‌های کاوشی و جزئی‌تری (از جمله: چه عواملی موجب افت انگیزه تحصیلی می‌شود؟ چگونه می‌توان افت انگیزه تحصیلی را کاهش داد؟ چگونه می‌توان انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان را افزایش داد؟) ادامه یافت. برای افزایش مقبولیت داده‌های پژوهشی - که به معنی پذیرفتنی بودن داده‌هاست و آن در گرو گردآوری داده‌های حقیقی می‌باشد- از چند فن و راهبرد نظیر بررسی و مشاهده مداوم، تخصیص زمان کافی ارتباط طولانی و مشاهده مستمر، تلفیق فنون گردآوری داده‌ها (مصاحبه، مشاهده، نوشتار)، تلفیق زمانی (بررسی در زمان‌های مختلف و امکان بازخورد داده‌ها) استفاده شد. به زعم صلصالی و همکاران (۱۳۸۲)، درگیری و بررسی مداوم، حسن سلوک و ارتباط مناسب و دقیق بودن در تمام مراحل پژوهش، روشن بودن روش پژوهش داده‌ها را عینیت می‌بخشد، و در این پژوهش نیز این موارد در نظر گرفته شده است.

میدان تحقیق و حجم نمونه: در روش‌های کیفی، حجم نمونه مانند روش‌های کمی از قبل مشخص و معین نیست و بستگی به روند تحقیق و مقوله‌های در حال تکوین دارد. در مطالعه حاضر از نمونه‌گیری هدفمند از نوع ملاکی برای انتخاب مشارکت‌کنندگان استفاده شد. شرکت‌کنندگان در طول مطالعه اجازه داشتند که در صورت عدم تمایل به همکاری در پژوهش از مطالعه خارج شوند.

از سویی حجم نمونه در مطالعات کیفی به سطح اشباع داده‌ها بستگی دارد و به مرحله‌ای از گردآوری داده‌های کیفی اطلاق می‌شود که پاسخ‌های داده شده به سؤال‌های تحقیق و یا مصاحبه‌های انجام شده کافی به نظر می‌رسد، چرا که داده‌های گردآوری شده از طریق مصاحبه، مشابه و تکراری می‌شوند (به نقل از صادقی فسایی و ایناری، ۱۳۹۱). بر این اساس، در این پژوهش پس از انجام ۳۸ (۱۸ دختر و ۲۰ پسر) مصاحبه کیفی عمیق با دانش‌آموزان دختر و پسر مدارس متوسطه شهر اصفهان، اشباع داده‌ها حاصل شد. به منظور رعایت مسائل اخلاقی قبل از شروع مصاحبه با شرکت‌کنندگان، در مورد اهداف پژوهش آگاهی لازم به آنها داده شد و با رضایت کامل در پژوهش شرکت کردند. در خصوص محرمانه بودن اطلاعات، اطمینان لازم به آنها داده شد. مدت زمان مصاحبه از ۱۵ تا ۳۰ دقیقه متغیر بود.

از آنجا که ثبت فوری داده‌ها، لازمه کار محققان در مطالعات کیفی است، متن مصاحبه‌ها پس از چند مرتبه گوش کردن به صورت کلمه به کلمه دست نویس شد تا تحت تحلیل قرار گیرد. اطلاعات به دست آمده با استفاده از راهبرد هفت مرحله‌ای کلازینی تحلیل شد. بدین منظور متن مصاحبه‌های پیاده شده به دقت خوانده و عبارات مهم آن مشخص شد و معنای هر عبارت مهم به صورت کد یادداشت گردید و گدهایی که به لحاظ مفهومی با یکدیگر مشابه بودند، به صورت طبقه‌ای درآمد. سپس برای هر طبقه نامی در نظر گرفته شد. با ادغام طبقات مختلف بر اساس مفاهیم مشترک، دسته‌های کلی‌تری ایجاد شد و در نهایت نتایج به صورت توصیف کاملی از پدیده مورد مطالعه با هم ترکیب گشت و در قالب مضمون و زیرمضمون سازماندهی شد. در ادامه و به منظور اعتباریابی مضامین و زیرمضامین استخراج شده، یافته‌ها در اختیار مشارکت‌کنندگان قرار گرفت و با تعدیل مواردی محدود، یافته‌ها مورد تایید قرار گرفت تا بیانگر عمق معنای بیان شده توسط مشارکت‌کنندگان باشد. در گزارش‌های کیفی، از نقل قول‌های مستقیم شرکت‌کنندگان استفاده شده و اغلب از ضمیر اول شخص مفرد، یا در اصطلاح «صدای فعال» استفاده می‌شود. چنین صدایی منجر به اطمینان بیشتر می‌شود (ابوالمعالی، ۱۳۹۱). در پژوهش حاضر سعی گردید، این ویژگی‌ها در نگارش مورد توجه ویژه قرار گیرد.

صحت و باورپذیری یافته‌های مطالعه حاضر ریشه در چهار ملاک ارزش واقعی، کاربردی بودن، تداوم و مبتنی بر واقعیت بودن داشت. ارزش واقعی به این معناست که بیانیه حاصل از تجربه برای فردی که آن را به صورت واقعی تجربه کرده است، قابل قبول باشد. در این پژوهش، با مراجعه به شرکت‌کنندگان و به تایید رساندن بیانیه‌های حاصل، این امر محقق گشت. کاربردی بودن یا قابلیت اجرا به این معنا می‌باشد که آیا نتایج در مورد مکان‌ها، یا گروه‌های دیگر قابل بکار بستن می‌باشد یا خیر؟ در این مورد نیز پژوهشگران سعی کردند شرکت‌کنندگان را از نظر سنی، فرهنگی و اقتصادی به نسبت گسترده، انتخاب کنند تا به این هدف دست یابند. ثبات هنگامی کسب شد که شرکت‌کنندگان پاسخ‌های نامتناقض و همسانی به سؤالات مشابه که در قالب‌های متفاوت مطرح شده بود، ارائه دادند. مبتنی بر واقعیت بودن بدین طریق حاصل شد که فرآیند پژوهش، خالی از

هرگونه تعصب باشد، بنابراین پژوهشگران سعی نمودند، تا آنجا که ممکن است هرگونه تعصب در مورد پدیده مورد پژوهش را قبل و یا پس از مصاحبه‌ها از خود دور سازند.

یافته‌ها

برای تحلیل داده‌ها از راهبرد هفت مرحله‌ای کُلایزی استفاده گردید. برای این کار، ابتدا سعی شد تمام مطالب ارائه شده توسط شرکت کنندگان در مطالعه کلمه به کلمه به منظور مأنوس شدن با توصیف‌ها خوانده شود. با دقت و بررسی چند باره، جملات مهم که مستقیماً به پدیده موردنظر مربوط بودند، استخراج، سپس معنی هر عبارت توضیح داده شد. داده‌های بدست آمده از مراحل قبل دسته‌بندی شدند. کدهای مختلف برای تشکیل دسته‌های کلی‌تر در هم ادغام شده، سپس نتایج بدست آمده با هم ترکیب شده و برای دستیابی به مفاهیم واضح بازنگری شدند تا به‌طور کامل گویا باشند و در پایان اعتباریابی نهایی یافته‌ها انجام شد. نتایج حاصل از مصاحبه‌های عمیق نشان می‌دهد که با بروز افت انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان، تغییرات عمده‌ای در ابعاد گوناگون تحصیلی کنشگران پدید آمده است که نیازمند مدیریت و ترمیم است. در ادامه هر یک از مضامین شناسایی شده به همراه مواردی از روایت‌های دانش‌آموزان، آورده می‌شود. همچنین به منظور زمینه‌سازی برای باهم‌نگری نسبت به عوامل شناسایی شده، مجموعه عوامل شناسایی شده، در قالب نموداری در پیوست مقاله آورده شده است.

مضمون اول: عوامل فردی

مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده انگیزه تحصیلی دانش‌آموز، علاقه‌مندی یا بی‌علاقگی او نسبت به درس‌ها و تکالیف مختلف یادگیری، تجارب موفقیت‌آمیز یا شکست او در یادگیری‌های درس‌های مختلف است. یعنی در صورتی که دانش‌آموز طی سال‌های مدرسه، تجارب موفقیت‌آمیزی کسب کند، به تدریج علاقه او نسبت به یادگیری دروس مختلف و کل محیط مدرسه افزوده، و در نتیجه مفهوم مثبتی از خود در او تشکیل می‌شود. اما اگر این تجارب غالباً با شکست توأم باشند، اندک اندک در یادگیرنده، بی‌علاقگی و بی‌میلی نسبت به دروس و مدرسه ایجاد می‌شود و سرانجام ممکن است به مفهومی منفی از خود و توانایی‌های خود در او بینجامد و انگیزه او به شدت دچار افت شود. دلیل تأثیرگذاری و ارتباط عوامل فردی منبع کنترل و آشنایی با راهبردهای مطالعه با انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان چیست؟ بر اساس نظریه برنارد واینر که به نظریه نسبت دادن یا اسناد معروف است، چگونگی تفکر (ادراک و تفسیر) افراد در مورد علل موفقیت‌ها و شکست‌هایشان عوامل تعیین‌کننده انگیزش آنان است (پاینی و ویتاکر به نقل از رشید، ذاکری، سلحشور و کرد نوقالی، ۱۳۹۱). این مضمون، از دو زیر مضمون «نارضایتی از رشته تحصیلی» و «ناکامی و شکست‌ها» تشکیل شده است که در ادامه به نمونه‌ای از روایت‌های موید این عامل تأثیرگذار اشاره شده است.

فاطمه ۱۷ ساله می‌گوید: «انگیزه نداشتن و یا عدم انگیزه کافی برای درس خواندن و نیز بی‌علاقگی به درس و مدرسه افت انگیزه تحصیلی را بوجود میاره»

فاطمه ۱۷ ساله می‌گوید: «هنگامی که یک نفر نمره پایین از یک درس میگیره انگیزه اش نسبت به درس خواندن کم میشه».

تحلیل پدیدارشناسانه عوامل موثر در افت انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان مدارس متوسطه

امیرعلی ۱۵ ساله می‌گوید: "انتخاب رشته زوری که مناسبه استعداد و علاقه و توانایی آدم نیس، انگیزه تحصیلی رو کم می‌کنه".

مسعود ۱۴ ساله می‌گوید: "افت انگیزه تحصیلی همون بی میلی و بی‌علاقگی به درسه که بخاطر اتفاقات بدی که ممکنه برای دانش‌آموز پیش بیاد دیده میشه".

مضمون دوم: عوامل خانوادگی

تأثیر فضای روانی - عاطفی خانواده بر انگیزه تحصیلی بر کسی پوشیده نیست. فضای روانی خانواده تأثیر مستقیم و غیرمستقیمی بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموز می‌گذارد. از یک سو، محیط خانوادگی ناامن، عرصه را برای دانش‌آموزان تنگ کرده و سبب می‌شود که دانش‌آموز از آرامش لازم برای درس خواندن برخوردار نباشد که این امر زمینه بروز و تشدید افت انگیزه تحصیلی و افت تحصیلی را به همراه دارد.

دعواهای خانوادگی زن و شوهر و تداوم آنها یکی از عواملی است که به شدت سبب تضعیف روحیه و افت تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود. از آنجا که، کودکان در چنین لحظاتی زود انرژری و توان خود را از دست می‌دهند و نمی‌توانند همزمان با تحصیل بار مشکلات خانوادگی را نیز به دوش بکشند، خسته و ناتوان می‌شوند و اولین آثار خستگی روحی آنها را می‌توان در کیفیت نمرات درسی آنها مشاهده کرد. والدین نباید در چنین شرایطی از فرزند دانش‌آموز خود توقع نمرات خوب داشته باشند و به او بگویند این دعاها ربطی به تو ندارد. چنین چیزی غیر ممکن است، زیرا فرزندان جزئی از محیط خانواده هستند و هر چیزی چه مثبت چه منفی تأثیرات زیادی روی آنها در محیط خانواده خواهد داشت. این وظیفه والدین است که مراقب روحیه فرزندان دانش‌آموز خود باشند تا مانع از فرورفتگی شخصیتی آنها شوند و به این ترتیب راه را بر هر نوع زمینه انحرافی که در چنین لحظاتی آینده فرزندان را تهدید می‌کند، ببندند. تحقیقات زیادی بر این نکته تأکید دارند که افت تحصیلی ارتباط بسیار قوی و نزدیکی با ویژگی‌های خانوادگی دانش‌آموز دارد. به عبارت کلی‌تر، وضعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده رابطه معکوس با افت تحصیلی دارد (زارع شاه آبادی به نقل از واگنر شان، ۱۹۷۵). پژوهش‌های دیگری نیز بر این نکته دلالت دارند که دانش‌آموزانی که در دبیرستان‌ها باقی می‌مانند و تحصیلات خود را به اتمام می‌رسانند، نسبت به آنهایی که دبیرستان را ترک می‌کنند و یا مردود می‌شوند، به احتمال بیشتر از خانواده‌های هستند که والدین آنها تحصیل کرده‌ترند، بیشتر شهری و دولتمندترند. این مضمون، از زیرمضمون «فضای نامساعد» و «سبک غلط ارتباط با فرزندان» تشکیل شده است که در ادامه برخی از روایت‌های مرتبط آورده شده است. در ادامه به نمونه‌ای از روایت‌های موید این عامل تأثیرگذار اشاره شده است.

الهام ۱۷ ساله می‌گوید: "مشکلات خانوادگی به خصوص در زمینه اقتصادی، و نیز بگو مگوی پدر و مادر باعث میشه تا آدم انگیزه تحصیلشو از دست بده".

"... نبودن برنامه‌های تفریحی در خانواده‌ها باعث افت انگیزه تحصیلی میشه"

عارفه ۱۷ ساله گفت: "... آگاهی دادن به والدین در خصوص نحوه برخورد صحیح با دانش‌آموزان در مورد نمرات پایین درسی می‌تونه در کاهش افت انگیزه تحصیلی بسیار موثر باشه".

ایلیا ۱۵ ساله می‌گوید: "... خواسته‌های غیر معقول اطرافیان به خصوص والدین باعث میشه تا انگیزه تحصیلی افت پیدا کنه".

مضمون سوم: آسیب‌های ناشی از رسانه‌های جمعی (شبکه‌های مجازی و اینترنت):

یکی دیگر از عوامل مهم تأثیرگذار بر انگیزه تحصیلی نوجوانان و جوانان آسیب‌های ناشی از رسانه‌های جمعی است. به‌راستی نمی‌توان نقش رسانه‌های گروهی مثل ماهواره، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی را در سرگرمی و مشغولیت ذهنی و در نتیجه افت انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان نادیده گرفت. انگیزه تحصیلی ممکن است به خاطر پیشرفت تکنولوژی تغییر یابد. مثلاً در پژوهش امینی‌فر بازی رایانه‌ای تأثیر قابل توجهی بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان داشته است که بیانگر توجه دانش‌آموزان به فناوری اطلاعات و کامپیوتر و تکنولوژی مدرن است (رشید، ذاکری، سلحشور و کردنوقایی، ۱۳۹۱). اظهارات اکثر شرکت‌کنندگان نشان داد که پس از استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایل بنیان، این پدیده تأثیر منفی بر روند مطالعه و پیشرفت تحصیلی آنها داشته، به طوری که به علت تمایل به استفاده زیاد از این شبکه‌ها، وقت و حوصله‌ای برای درس خواندن و انجام تکالیف درسی نداشته و در نتیجه دچار افت شدید درسی شدند. این مضمون، از زیر مضمون «اعتیاد به شبکه‌های مجازی و اینترنت» و «مشغولیت‌های ذهنی» تشکیل شده است که در ادامه برخی از روایت‌های مرتبط آورده شده است. سجاد که ۱۷ سال دارد می‌گوید: "شبکه‌های اجتماعی مجازی باعث میشه وقت انسان تلف بشه و بیشتر معنادی به موبایل می‌آره؛ ترک کردنش هم خیلی مشکله و هم خیلی باعث افت تحصیلی میشه" بیژن ۱۷ ساله می‌گوید: "استفاده بیش از حد از وسایل الکترونیکی مثل کامپیوتر، تبلت، موبایل و وصل شدن به شبکه‌های ماهواره‌ای و همچنین مناسب نبودن این وسایل با سن و سال افراد از جمله عوامل افت انگیزه تحصیلی است.

عارف ۱۷ ساله گفت: ".... آگاهی دادن به دانش‌آموزان در خصوص استفاده صحیح از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی می‌تونه در کاهش افت انگیزه تحصیلی بسیار موثر باشه".

شقایق ۱۶ ساله اظهار داشت: "حدود سه سال پیش از طریق شبکه مجازی با فردی آشنا شدم که خود را پسری ۲۲ ساله و دانشجوی رشته مشاوره ساکن شمال شهر تهران معرفی نمود و در پیام‌هایش اظهار می‌نمود که حاضر به ارایه مشاوره در زمینه‌های تحصیلی و ... است. این موضوع باعث شد که ارتباط مجازی من و او به تدریج افزایش یابد طوریکه پس از مدتی کاملاً احساس وابستگی شدید به او نمودم. کم‌کم نسبت به درس خواندن بی‌انگیزه و سست شدم و نمراتم هرروز بدتر می‌شد. اگرچه متأسفانه این فرد ارتباطش را با من قطع نموده است لیکن در حال حاضر هیچ علاقه‌ای به درس خواندن ندارم و اکثر اوقاتم به جستجو در شبکه‌های اجتماعی سپری میشه"

مضمون چهارم: عوامل آموزشگاهی

۱-۴ تکالیف تخصیص یافته: از عوامل مهم و تعیین کننده در افت یا پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان کتاب‌های درسی است که به دانش‌آموزان ارائه می‌شود. این مسئله از دو جهت در نظام آموزشی حائز اهمیت است. اول آنکه: ارزشیابی تحصیلی و استعدادی، تعیین صلاحیت علمی افراد و نیز ملاک ورود به دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی عالی، و ... بر محور کتاب‌های درسی و فهم محتوای آن استوار است. دوم اینکه: اگر بگوییم کتب درسی تنها وسیله آموزشی است که در اختیار معلمین قرار می‌گیرد، سخنی به گزاف نگفته‌ایم. اکنون این سؤال به جاست که آیا تنها هدف نظام تعلیم و تربیت، انتقال محتوای کتب درسی به دانش‌آموزان است؟ آیا انتظار جامعه، از نظام آموزشی تنها انباشته کردن اصطلاحات و مفاهیم موجود در کتب درسی در ذهن دانش‌آموزان است یا نه آنچه مهم است، تربیت

تحلیل پدیدارشناسانه عوامل موثر در افت انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان مدارس متوسطه

صحیح و اسلامی دانش‌آموزان است. یعنی ایجاد جو و محیطی مطلوب در مدرسه برای رشد و پرورش استعدادها و نهفته و شکوفا کردن قوه ابتکار و خلاقیت، آموزش آداب و ارزش‌های اسلامی به دانش‌آموز است تا با آمادگی قبلی کافی افرادی سازنده برای جامعه تربیت شوند.

"... تکلیف بیش از حد از مهمترین عوامل افت انگیزه تحصیلی است."

"پرداختن به موضوعات غیر درسی، از مهمترین عوامل افت انگیزه تحصیلی است."

"... توجه دبیران به مطالب کتب درسی و پرهیز از آرایه مطالب اضافی در انگیزه تحصیلی تاثیر داره"

"... افزودن مطالب خارج از کتاب توسط دبیران افت انگیزه تحصیلی را به دنبال دارد"

۲-۴. نقش معلم و مسئولین مدرسه و نگرش دانش‌آموز نسبت آنها: همچنین شواهدی دال بر ارتباط انگیزه تحصیلی با کارکرد مدرسه وجود دارد که به صورت کلی و ضمنی بر رفتار دانش‌آموزان تاثیر دارد. گاهی اوقات یکی از عوامل افت تحصیلی دانش‌آموزان معلم‌ها هستند. گاهی دیده شده تعدادی از معلمان بعضی اوقات در سر کلاس درس شروع به شکایت از وضع مادی خود می‌کنند و ناخواسته این پیغام را برای دانش‌آموزان می‌فرستند که تحصیل در شرایط امروز جامعه فایده‌ای ندارد و کسانی که در جستجوی وضع مادی بهتری می‌گردند، باید آینده بهتر را در بازار کار جستجو کنند. باید به خاطر داشت که این تبلیغات دانش‌آموزان را منحرف می‌کند و همین انحراف از تحصیل زمینه ساز افت تحصیلی آنها می‌شود. حال وقتی جامعه معلم را جزء قشرهای ضعیف می‌دانند و حتی خود معلم خود را جزء می‌بیند، این نگرش‌ها و برداشتها خواسته یا ناخواسته، به دانش‌آموز منتقل می‌شود و بر انگیزه دانش‌آموز برای تحصیل کردن تأثیر منفی خواهد داشت؛ زیرا نهایت درس خواندن و ادامه تحصیل را رسیدن به وضعیتی می‌دانند که معلمان‌شان دارند که آن را بسیار نامناسب می‌بینند (رشید، ۱۳۸۱ به نقل از رشید و همکاران، ۱۳۹۱).

میثاق ۱۷ ساله گفت: " ... بد اخلاقی برخی از دبیران، بی توجهی به نیازهای دانش‌آموز، پر حجم بودن برنامه مدرسه باعث بوجود آمدن افت انگیزه تحصیلی می‌گردد".

تهمینه ۱۶ ساله می‌گوید: " نحوه برخورد دبیران با مسایل عاطفی دانش‌آموزان بسیار موثره".

۳-۴. مسائل مربوط به محتوای کتاب درسی: موضوعاتی از قبیل حجم زیاد کتب درسی، کمبود و تغییر مکرر کتاب‌ها، عدم استفاده از شیوه‌های نوین در تنظیم و تدریس محتوای کتب درسی می‌توان اشاره کرد. ابهام در طرح سوالات امتحانی، اضطراب امتحان، مشکل بودن سوالات و نامناسب بودن فضای امتحان در افت انگیزه تحصیلی دانش‌آموز مؤثر است.

علیرضا ۱۷ ساله گفت: " کمتر کردن حجم کتاب‌های درسی در کاهش افت انگیزه تحصیلی اثر داره".

زهرا ۱۶ ساله می‌گوید: " پیچیده بودن برخی از کتب درسی در کنار حجم زیاد کتب درسی افت انگیزه تحصیلی را به دنبال دارد".

رضا ۱۵ ساله می‌گوید: " ... حجم زیاد مطالب درسی و تکلیف بیش از حد از مهمترین عوامل افت انگیزه تحصیلی است".

۴-۴. محیط فیزیکی آموزشگاه: اندازه موسسات آموزشی فیزیکی از متغیرهایی است که به نظر می‌رسد با افت تحصیلی مرتبط باشد. نلسون (۱۹۶۶) دریافت که موسسات کوچکتر میزان افت تحصیلی پایین‌تری نسبت به موسسات بزرگتر دارند. در حالی که کامنز (۱۹۷۱) دریافت که موسسات بزرگتر میزان افت تحصیلی کمتری دارند. نکته‌ای که باید در نظر داشت این است که نلسون در پژوهش خود به کیفیت نظام آموزشی یعنی اینکه موسسه آموزشی به پایگاه بالا یا پایین اجتماع تعلق دارد یا نه، توجه نکرده است. کامنز به این نکته پرداخته است که حتی بعد از این که کیفیت آموزشی، اجتماعی مدرسه و ویژگی‌های دانش‌آموزان مورد کنترل قرار گرفت، موسسات بزرگتر نسبت به موسسات کوچکتر میزان کمتری از افت تحصیلی را دارا بودند.

سحر ۱۷ ساله می‌گوید: "از دحام و شلوغی فضای مدرسه، باعث می‌شه بعضی وقتا در مدرسه احساس آرامش نداشته باشم".

۴-۵. شیوه آموزشی معلمان: موضوعاتی از قبیل استفاده از روش‌های تدریس غیر فعال، خستگی و بی‌حوصلگی و عدم تخصص کافی معلمان برای تدریس، کمبود تجهیزات کمک آموزشی و آزمایشگاهی جهت جذاب شدن مطالب درسی در کاهش انگیزه دانش‌آموزان مؤثر است. در حقیقت گام اول در برخورد با این افراد چشاندن طعم موفقیت به آنها و درهم شکستن تصور منفی آنها در مورد دستیابی به موفقیت است. در این صورت است که «موفقیت»، «موفقیت» می‌آورد.

ابوالفضل ۱۴ ساله می‌گوید: "دبیران کم تجربه و عصبانی، عامل مهمی در افت انگیزه تحصیلی ماست". حمید ۱۷ ساله می‌گوید: "وقتی آزمایشگاه میریم تا آزمایش فیزیک یا شیمی انجام دهیم، معلما فقط خودشون انجام میدن و میگن که به وسایل دست نزنید و یا اصلا این وسایلو نداریم که آزمایش کنیم، این باعث افت انگیزه ما شده".

مضمون پنجم: عوامل اجتماعی

۵-۱. درک دانش‌آموز از اهمیت و جایگاه تحصیلات در جامعه: آنچه توجه به آن به‌خصوص برای روانشناسان ضروری است، نقش عوامل اجتماعی در انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان است. بر اساس نتایج پژوهش حاضر، اینکه از نظر دانش‌آموز تحصیلات تا چه اندازه در جامعه از ارزش و اهمیت برخوردار است (اسچیف، ۲۰۰۳)، بر انگیزه تحصیلی او تأثیر می‌گذارد. در واقع اگر افراد جامعه یا کسانی که دانش‌آموز با آنها در ارتباط است، درس خواندن و تحصیلات را بی‌اهمیت دانسته و ارزش چندانی برای آن قائل نباشند، دانش‌آموز نیز چنین نظری پیدا می‌کند و برای تحصیل ارزش زیادی قائل نخواهد بود و به دنبال آن بدیهی است که انگیزه‌ای برای تحصیل کردن هم نخواهد داشت. اما اگر تحصیلات در جامعه ارزشمند تلقی شوند، دانش‌آموز نیز آن را با ارزش خواهد دانست و در زمینه تحصیل از انگیزه بالایی برخوردار خواهد بود.

محمد متین ۱۴ ساله می‌گوید: در خانواده ما افراد تحصیلکرده نگرش منفی نسبت به تحصیلات عالی دارند. مثلاً برادرم که در رشته علوم اجتماعی فارغ التحصیل شده مدت‌هاست که جویای کار در زمینه تحصیلی خودش و همواره از درس خواندن اظهار پشیمانی می‌کند. افراد دیگری هم به نوع دیگر از درس خواندن پشیمان هستند و می‌گویند با درس خواندن نمی‌توان زندگی آینده را تامین نمود".

تحلیل پدیدارشناسانه عوامل موثر در افت انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان مدارس متوسطه

۲-۵. درک دانش‌آموز از تاثیر تحصیلات بر آینده شغلی و اجتماعی: همچنین درک دانش‌آموز از تاثیر تحصیلات بر روابط و پایگاه اجتماعی نیز بر انگیزه تحصیلی او تاثیر دارد. وقتی دانش‌آموز به معلم خود می‌نگرد، احساس می‌کند که معلم به دلیل مشکلات مختلف مالی ناشی از شغل خود (که آن هم به نظر او به دلیل تحصیلاتش است)، جایگاه چندان مناسبی در جامعه ندارد (دلاور، ۱۳۸۰، نقل از رشید و همکاران، ۱۳۹۱)، از توانایی تاثیرگذاری چندان بر خوردار نیست و به اندازه یک آدم پولدار بی‌سواد در جامعه از احترام برخوردار نیست (رشید و همکاران، ۱۳۹۱).

زهره ۱۶ ساله عقیده دارد که: "پرداختن به موضوعات غیر درسی و همچنین نداشتن آینده‌ای روشن و مطمئن شغلی و پیچیده بودن برخی از کتب درسی در کنار حجم زیاد اونا و افزودن مطالب خارج از کتاب توسط دبیران افت انگیزه تحصیلی را به دنبال داره".

محسن ۱۷ ساله می‌گوید: "تنوع در آموزش دروس، مشاوره دادن به دانش‌آموزان برای انتخاب هدفی درست و آشنا کردن دانش‌آموزان با آینده شغلی در جامعه باعث افزایش انگیزه تحصیلی می‌گردد. همچنین ایجاد روحیه خود باوری و اشتیاق به تحصیل از سوی خانواده و مدرسه در این خصوص موثر است". علی ۱۵ ساله می‌گوید: "بالا بردن سطح آگاهی خانواده‌ها و ایجاد انگیزش در دانش‌آموزان همچنین مشاوره مناسب به دانش‌آموزان در انتخاب رشته تحصیلی متناسب با علاقه و هدف آنها را در کاهش افت انگیزه تحصیلی موثر است".

برای درک جامع و یکپارچه‌تر اطلاعات برگرفته از عبارتهای ذکر شده توسط دانش‌آموزان در خصوص علل بروز افت انگیزه تحصیلی و الهام‌های برگرفته از آن، یافته‌های مزبور در قالب جدول ۱ تنظیم و تلخیص شده است.

**جدول ۱- تلخیص دریافت‌های الهام گرفته از روایت‌های دانش‌آموزان
در خصوص عوامل بروز افت انگیزه تحصیلی**

مضمون اصلی	زیرمضمون	دریافت‌های الهام گرفته از روایت دانش‌آموزان
درسی	نارضایتی از رشته تحصیلی	فاطمه ۱۷ ساله می‌گوید: "انگیزه نداشتن و یا عدم انگیزه کافی برای درس خواندن و نیز بی‌علاقگی به درس و مدرسه افت انگیزه تحصیلی را بوجود میاره" امیرعلی ۱۵ ساله می‌گوید: انتخاب رشته زوری که مناسبه استعداد و علاقه و توانایی آدم نیس، انگیزه تحصیلی رو کم می‌کنه".
	ناکامی و شکست‌ها	فاطمه ۱۷ ساله می‌گوید: "هنگامیکه یک نفر نمره پایین از یک درس میگیره انگیزه‌اش نسبت به درس خواندن کم میشه". مسعود ۱۴ ساله می‌گوید: "تمایل نداشتن به درس بخاطر اتفاقات بدی که ممکنه برای دانش‌آموز پیش بیاد".
خانوادگی	فضای نامساعد	الهام ۱۷ ساله می‌گوید: "... مشکلات خانوادگی به خصوص در زمینه اقتصادی، و نیز بگو مگوی پدر و مادر باعث میشه تا آدم انگیزه تحصیلیشو از دست بده". "... نبودن برنامه‌های تفریحی در خانواده‌ها باعثه افت انگیزه تحصیلی میشه".
	سبک غلط ارتباط با فرزندان	عارفه ۱۷ ساله گفت: "... آگاهی دادن به والدین در خصوص نحوه برخورد صحیح با دانش‌آموزان در مورد نمرات پایین درسی می‌تونه در کاهش افت انگیزه تحصیلی بسیار موثر باشه". ایلیا ۱۵ ساله می‌گوید: "... خواسته‌های غیر معقول اطرافیان به خصوص والدین باعث میشه تا انگیزه تحصیلی افت پیدا کنه".
رسانه‌های جمعی (شبکه‌های مجازی و اینترنت)	اعتیاد به شبکه‌های مجازی و اینترنت	سجاد که ۱۷ سال دارد می‌گوید: "شبکه‌های اجتماعی مجازی باعث میشه وقت انسان تلف بشه و بیشتر معنادی به موبایل میاره؛ ترک کردنش هم خیلی مشکله و هم خیلی باعث افت تحصیلی میشه" بیژن ۱۷ ساله می‌گوید: "استفاده بیش از حد از وسایل الکترونیکی مثل کامپیوتر، تبلت، موبایل و وصل شدن به شبکه‌های ماهواره‌ای و همچنین مناسب نبودن این وسایل با سن و سال افراد از جمله عوامل افت انگیزه تحصیلی است. عارفه ۱۷ ساله گفت: "... آگاهی دادن به دانش‌آموزان در خصوص استفاده صحیح از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی می‌تونه در کاهش افت انگیزه تحصیلی بسیار موثر باشه".
	مشغولیت‌های ذهنی	شقایق ۱۶ ساله اظهار داشت: "حدود سه سال پیش از طریق شبکه مجازی با فردی آشنا شدم که خود را پسری ۲۲ ساله و دانشجوی رشته مشاوره ساکن شمال شهر تهران معرفی نمود و در پیام‌هایش اظهار می نمود که حاضر به ارایه مشاوره در زمینه‌های تحصیلی و ... است . این موضوع باعث شد که ارتباط مجازی من و او به تدریج افزایش یابد طوری که پس از مدتی کاملاً احساس وابستگی شدید به او نمودم. کم کم نسبت به درس خواندن بی انگیزه و سست شدم و نمراتم هرروز بدتر می شد. اگرچه متأسفانه این فرد ارتباطش را با من قطع نموده است لیکن در حال حاضر هیچ علاقه ای به درس خواندن ندارم و اکثر اوقاتم به جستجو در شبکه‌های اجتماعی سپری میشه".
آموزشگاهی	تکالیف تخصصی یافته	ایلیا ۱۵ ساله می‌گوید: "... تکلیف بیش از حد از مهمترین عوامل افت انگیزه تحصیلی است". ایلیا ۱۵ ساله می‌گوید: "پرداختن به موضوعات غیر درسی، از مهمترین عوامل افت انگیزه تحصیلی است". علیرضا ۱۷ می‌گوید: "... توجه دبیران به مطالب کتب درسی و پرهیز از ارایه مطالب اضافی در انگیزه تحصیلی تاثیر داره" زهره ۱۶ ساله می‌گوید: "... افزودن مطالب خارج از کتاب توسط دبیران افت انگیزه تحصیلی را به دنبال داره"
	تعامل معلم و مسئولین مدرسه	میثاقی ۱۷ ساله گفت: "... بداخلاقی برخی از دبیران، بی توجهی به نیازهای دانش‌آموز، پر حجم بودن برنامه مدرسه باعث بوجود آمدن افت انگیزه تحصیلی می‌گردد". تهمینه ۱۶ ساله می‌گوید: نحوه برخورد دبیرا با مسایل عاطفی دانش‌آموزان بسیار موثره
محیط فیزیکی آموزشگاه	محتوای کتب درسی	علیرضا ۱۷ ساله گفت: "کمترکردن حجم کتاب‌های درسی در کاهش افت انگیزه تحصیلی اثر داره". ایلیا ۱۵ ساله می‌گوید: "... حجم زیاد مطالب درسی و تکلیف بیش از حد از مهمترین عوامل افت انگیزه تحصیلی است". زهره ۱۶ ساله عقیده دارد: "... پیچیده بودن برخی از کتب درسی در کنار حجم زیاد اونا افت انگیزه تحصیلی را به دنبال داره".
	محیط فیزیکی آموزشگاه	سحر ۱۷ ساله می‌گوید: "ازدحام و شلوغی فضای مدرسه، باعث می‌شه بعضی وقتا در مدرسه احساس آرامش نداشته باشم". الهام ۱۷ ساله می‌گوید: "جو نامناسب برخی از مدارس و نبودن برنامه‌های تفریحی و فرهنگی در مدارس موجب افت انگیزه تحصیلی میشه".
شیوه آموزشی	ابوالفضل ۱۴ ساله می‌گوید: "دبیران کم تجربه و عصبانی، عامل مهمی در افت انگیزه تحصیلی ماست".	

تحلیل پدیدارشناسانه عوامل موثر در افت انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان مدارس متوسطه

مضمون اصلی	زیرمضمون	دریافت‌های ابهام گرفته از روایت دانش‌آموزان
	معلمان	حمید ۱۷ ساله می‌گوید: "وقتی از مایشگاه میریم تا آزمایش فیزیک یا شیمی انجام دهیم، معلماً فقط خودشون انجام میدن و میگن که به وسایل دست نزنید و با اصلاً این وسایلو نداریم که آزمایش کنی، این باعث افت انگیزه ما شده".
تحصیلات در جامعه	درک دانش‌آموز از اهمیت و جایگاه تحصیلات در جامعه	محمد متین ۱۴ ساله می‌گوید: در خانواده ما افراد تحصیلکرده نگرش منفی نسبت به تحصیلات عالی دارن. مثلاً برادرم که در رشته علوم اجتماعی فارغ التحصیل شده منتهاست که جویای کار در زمینه تحصیلی خودش و همواره از درس خواندن اظهار پشیمانی می‌کنه. افراد دیگری هم به نوع دیگر از درس خواندن پشیمان هستند و می‌گویند با درس خواندن نمی‌توان زندگی آینده را تامین نمود".
	درک دانش‌آموز از تاثیر تحصیلات بر آینده شغلی و اجتماعی	زهرا ۱۶ ساله عقیده دارد: "... نداشتن آینده ای روشن و مطمئن شغلی افت انگیزه تحصیلی را به دنبال داره". محسن ۱۷ ساله می‌گوید: تنوع در آموزش دروس، مشاوره دادن به دانش‌آموزان برای انتخاب هدفی درست و آشنا کردن دانش‌آموزان با آینده شغلی در جامعه باعث افزایش انگیزه تحصیلی میگردد". علی ۱۵ ساله می‌گوید: "بالا بردن سطح آگاهی خانواده‌ها و ایجاد انگیزش در دانش‌آموزان همچنین مشاوره مناسب به دانش‌آموزان در انتخاب رشته تحصیلی متناسب با علاقه و هدف آنها را در کاهش افت انگیزه تحصیلی موثر است".

بحث و نتیجه گیری

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله عوامل: فردی، خانوادگی، آموزشی، فناوری‌های نوین ارتباطی و عوامل اجتماعی قرار می‌گیرد که از تحلیل داده‌های روایی بدست آمده از مصاحبه نیمه ساختارمند با دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهر اصفهان به روش کیفی هر کدام از این عوامل دارای بعد تأثیرگذار بودند که به اختصار هر کدام مورد بررسی قرار می‌گیرد. یکی از مهم‌ترین عوامل تعیین‌کننده انگیزه تحصیلی دانش‌آموز، بُعد فردی او است (علی‌اکبری، همتی‌زاده، ۲۰۱۵؛ لگالت، گرین دمرز و پلیتیر، ۲۰۰۶)، یعنی میزان علاقه و استعداد تحصیلی سال‌های قبل او، علاقه و استعداد او در رشته انتخابی در دبیرستان و دیگر توانایی‌های فردی او در این زمینه تأثیرگذار است. نتیجه این پژوهش با نتیجه معصومی و همکاران (۱۳۸۶)؛ رشید و همکاران (۱۳۹۱) همسو است. بُعد دوم، عامل خانوادگی است. تأثیر فضای روانی - عاطفی خانواده بر انگیزه تحصیلی بر کسی پوشیده نیست. فضای روانی خانواده تأثیر مستقیم و غیرمستقیمی بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموز می‌گذارد. محیط خانوادگی ناامن عرصه را برای دانش‌آموزان تنگ کرده و سبب می‌شود که دانش‌آموز از آرامش لازم برای درس خواندن برخوردار نباشد که این امر به افت انگیزه تحصیلی و افت تحصیلی منجر می‌شود. نتیجه این پژوهش با نتیجه معصومی و همکاران (۱۳۸۶)؛ رشید و همکاران (۱۳۹۱) همسو است. آنها نتیجه گرفتند که عملکرد و نگرش خانواده و دیگر عوامل خانوادگی بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر دارد. سومین عامل تأثیرگذار بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان، عوامل آموزشی و کتاب‌های درسی است. موضوعاتی از قبیل حجم زیاد کتب درسی، کمبود و تغییر مکرر کتاب‌ها، عدم استفاده از شیوه‌های نوین در تنظیم و تدریس محتوای کتب درسی، و همچنین ابهام در طرح سوال‌های امتحانی، اضطراب امتحان، مشکل بودن سوالات و نامناسب بودن فضای امتحانی و موضوعاتی از قبیل استفاده از روش‌های تدریس

غیرفعال، خستگی و بی‌حوصلگی و عدم تخصص کافی معلمان برای تدریس، کمبود تجهیزات کمک آموزشی و آزمایشگاهی جهت جذاب شدن مطالب درسی در کاهش انگیزه دانش‌آموزان مؤثر است. نتیجه این پژوهش با نتیجه پژوهش اسپالدینگ (۱۹۹۶)؛ رضایی (۱۳۷۲)؛ معصومی و همکاران (۱۳۸۶)؛ رشید و همکاران (۱۳۹۱) و بهرامی و رضوان (۱۳۸۵) همسو است. آنها نتیجه گرفتند که تعامل بین معلم و دانش‌آموز، عملکرد معلمین در تدریس، قوانین و مقررات حاکم بر مدرسه، کتاب‌های درسی، روش‌های تدریس معلمان و حجم کتب درسی بر انگیزه دانش‌آموزان تأثیر دارد. در چهارمین بعد تأثیرگذار بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان، فناوری‌های نوین ارتباطی از جمله؛ تلفن همراه، اینترنت، ماهواره و شبکه‌های اجتماعی مجازی موبایل بنیان را می‌توان نام برد که می‌تواند به منزله شمشیر دو لبه عمل کنند. اظهارات اکثر شرکت‌کنندگان نشان داد که پس از استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایل بنیان، این پدیده تأثیر منفی بر روند مطالعه و پیشرفت تحصیلی آنها داشته، به طوری که به علت تمایل به استفاده زیاد از این شبکه‌ها، وقت و حوصله‌ای برای درس خواندن و انجام تکالیف درسی نداشته و در نتیجه دچار افت شدید درسی شدند. نتیجه این پژوهش با یافته‌های رشید و همکاران (۱۳۹۱) و امینی‌فر و همکاران (۱۳۹۱) که نتیجه گرفتند انگیزه تحصیلی ممکن است به خاطر پیشرفت تکنولوژی تغییر یابد، همسو است. مثلاً در پژوهش امینی‌فر بازی‌های رایانه‌ای تأثیر قابل توجهی بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان داشته است که بیانگر توجه دانش‌آموزان به فناوری اطلاعات، رایانه و تکنولوژی مدرن می‌باشد. پنجمین عامل تأثیرگذار بر انگیزه دانش‌آموزان، عوامل اجتماعی از قبیل؛ برداشت دانش‌آموز از اهمیت و جایگاه تحصیلات در جامعه و تأثیر تحصیلات بر آینده شغلی و اجتماعی او است. همچنین درک دانش‌آموز از تأثیر تحصیلات بر روابط و جایگاه اجتماعی نیز بر انگیزه تحصیلی او تأثیر دارد. وقتی دانش‌آموز به معلم خود می‌نگرد و احساس می‌کند که معلم به دلیل مشکلات مختلف مالی ناشی از شغل خود (که آن‌هم به نظر او به دلیل تحصیلاتش است)، جایگاه چندان مناسبی در جامعه ندارد. از این پس، دیگر به معلم خود به عنوان نماد یک انسان تحصیلکرده موفق نگاه نمی‌کند. به همین دلیل، معلم دیگر نقش الگو را برای او بازی نمی‌کند و از دست رفتن جایگاه الگو بودن معلمان برای دانش‌آموزان، می‌تواند به کاهش احتمال اثربخشی رسالت‌های آموزشی و به ویژه پرورشی بینجامد. با توجه به تغییرات اساسی در ترجیحات و ارزش‌های بخش وسیعی از جامعه، و بروز و تشدید شرایط نامساعد مالی و رفاهی که معلمان در آن قرار دارند، انتظار بر اثرگذاری پرورشی معلمان بر دانش‌آموزان، منطقی به نظر نمی‌رسد و کاهش جایگاه الگو بودن معلمان، می‌تواند پیامدهای بسیاری را برای شغل معلمان و دانش‌آموزان و جامعه به همراه داشته باشد و پیشنهاد می‌شود در مطالعه‌ای عمیق، عوامل موثر و پیامدهای بروز این پدیده مورد واکاوی قرار گیرد. پرواضح است که این چنین نگرش‌ها و برداشت‌هایی، خواسته یا ناخواسته، به دانش‌آموز منتقل می‌شود و بر انگیزه دانش‌آموز برای تحصیل کردن تأثیر منفی خواهد داشت؛ زیرا نهایت درس خواندن و ادامه تحصیل را رسیدن به وضعیتی می‌دانند که معلمان‌شان دارند، که آن را بسیار نامناسب می‌بینند. از دیگر مهم‌ترین عوامل مؤثر بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان، درک و برداشت آنان از تأثیر تحصیلات بر اشتغال و زندگی آینده آنان است. همان‌گونه که در مورد قبلی نیز به گونه‌ای اشاره شده، با توجه به رشد روزافزون گرایش به ثروت و مادیات در بین افراد جامعه و نیز دانش‌آموزان، امروزه بحث فایده‌های عینی و عملی تحصیلات در زندگی موضوعی اساسی است. دانش‌آموزانی که معتقدند تحصیلات تأثیر چندان مناسبی بر روی اشتغال و زندگی آینده ندارد، علاقه چندان به درس نداشته

تحلیل پدیدارشناسانه عوامل موثر در افت انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان مدارس متوسطه

باشند و از انگیزه پائینی برخوردارند. نتیجه این پژوهش با یافته‌های رشید و همکاران (۱۳۹۱)؛ بهرامی و رضوان (۱۳۸۵) و پاپ (۱۹۹۵) همسو است. عوامل اجتماعی و ارزشی جامعه و قدر و منزلت معلم و افراد تحصیلکرده در اجتماع تاثیر زیادی در انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان دارد. به دلیل همراه بودن و تداعی فعالیت تحصیل با افراد و مکان‌هایی که با او همراه هستند، به تدریج فرد در مقابل تحصیل همان عکس‌العملی را نشان می‌دهد که در مقابل معلم‌ها، مسئولین مدرسه یا محیط آموزشگاه نشان می‌دهد. به همین دلیل، دانش‌آموزی که نگرش منفی نسبت به امتحان، معلم‌ها، مسئولین مدرسه و محیط آموزشگاه می‌یابد، به تدریج نسبت به درس و تحصیل نیز نگرش منفی پیدا می‌کند و علاقه و انگیزه خود را برای تحصیل از دست داده و یا انگیزه تحصیلی او کاهش می‌یابد. برخی از پیشنهادها برای بهبود وضعیت موجود:

هرچند مصاحبه کیفی با نمونه محدودی از سوژه‌ها، نمی‌تواند نتایج قابل تعمیمی را به لحاظ آماری در برداشته باشد، اما می‌تواند لایه‌های پنهان و عموماً مغفول مانده در این حوزه را بیشتر آشکار نماید. نتایج پژوهش حاضر، رشته‌ای از مشکلات و آسیب‌های کاهش انگیزه تحصیلی را آشکار نمود که نیازمند باز مدیریت و ترمیم سریع و هوشمندانه توسط نهادهای اثرگذار است. در این زمینه توجه به راهکارها و پیشنهادها زیر که بر گرفته از مصاحبه عمیق با شرکت‌کنندگان می‌باشد، می‌تواند در بهبود شرایط موجود و جلوگیری از تشدید و تعمیق این پدیده که خود موجب افت تحصیلی و انگیزشی بیشتر دانش‌آموزان می‌گردد، راهگشا باشد.

- برقراری ارتباط بین مطالب درسی با واقعیات زندگی در ایجاد انگیزه مؤثر می‌باشد. از این رو استفاده از تکالیف اصیل به عنوان راهبردی برای برقرار این ارتباط، توصیه و تاکید می‌شود
- زمینه‌سازی برای ارج نهادن واقعی به مقام علم و عالم، تصمیم و اقدام در تمام سطوح، تا دانش‌آموزان آرزو و تلاش کنند در آینده فردی موفق و قابل احترام در جامعه مثل معلم خود شوند.
- استفاده از روش‌های فعال تدریس در کلاس توسط دبیران محترم با برگزاری دوره‌های کاربردی آموزش ضمن خدمت برای آنان؛
- ثبات در آیین نامه، مقررات آموزشی، کتب درسی و دوره‌های تحصیلی؛
- حذف مطالب غیرضروری از سر فصل کتاب‌ها تا حجم کتاب کمتر و موضوعات ارائه شده عمیق و کاربردی شوند.
- دانش‌آموزان در اثر شکست در درسی نسبت به آن نگرش منفی پیدا می‌کنند. باید به آنها کمک کرد تا با کسب موفقیت، به تصویری مثبت از توانایی خود دست یابند، زیرا یادگیری همراه با موفقیت به ایجاد انگیزه منجر می‌شود؛ این امر ضرورت بازاندیشی در خصوص جلوگیری از ایجاد یا تشدید درماندگی آموخته شده را دوچندان می‌نماید.
- ارتباط صمیمی و سازنده معلم با دانش‌آموزان به نحوی که آنها شیفته اخلاق، رفتار و شخصیت معلم شوند.
- به وضع جسمانی دانش‌آموزان و وضع ظاهری کلاس باید توجه نمود. کلاس درس را باید از نظر ظاهری و روانی تبدیل به محیطی امن و آرام نمود.
- قدردانی از کار دانش‌آموز او را به کوشش و تلاش بیشتر و دلبستگی به درس وادار خواهد نمود.

تشکر و قدردانی

پژوهشگران مراتب سپاس خود را از دانش‌آموزان و والدین شرکت‌کننده در این مطالعه به خاطر صبر، حوصله و همچنین اعتمادشان به محققین ابراز می‌دارند.

منابع

- اسپالدینگ، چریل، ال (۱۳۷۷). *انگیزش در کلاس*. ترجمه: محمد رضا نائیبیان و اسماعیل بیابانگرد. چاپ اول، تهران: انتشارات مدرسه
- بازرگان، عباس (۱۳۸۹). *مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته*؛ رویکردهای متداول در علوم رفتاری. تهران: نشر دیدار.
- بهرامی، فاطمه، رضوان، شیوا (۱۳۸۵). بررسی رابطه بین انگیزش پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر و پسر دوره متوسطه شهر اصفهان با ویژگیهای آموزشی آنان. *مجله پژوهش‌های تربیتی و روانشناختی دانشگاه اصفهان*، ۲(۲)، ۶۱-۷۲
- پولادی، الله‌کرم (۱۳۷۴). بررسی عوامل افت تحصیلی در دبیرستان‌های پسرانه شهرستان اهواز. پایان نامه، اهواز، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران.
- حسن‌زاده، رمضان (۱۳۷۲). بررسی رابطه بین انگیزش (درونی برونی) منبع کنترل (درونی برونی) و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی دانشگاه تربیت معلم تهران
- دسترنج، منصوره؛ بلوکی، صدیقه، موذن، مریم (۱۳۹۲). بررسی عوامل موثر بر افت تحصیلی دانشجویان دانشگاه پیام نور بستک در سال ۱۳۸۹. *فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر*، ۷(۲۰)، ۲۴۱-۲۵۸
- رشید، خسرو؛ ذاکری، علیرضا؛ سلحشوری، احمد؛ و کردنوقابی، رسول (۱۳۹۱). انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه در رابطه با عوامل محیطی، نشریه علمی پژوهشی فناوری آموزشی، ۷(۲)، صص ۹۹-۱۰۱
- زارع شاه‌آبادی، اکبر (۱۳۸۱). تاثیر فقر اقتصادی و عوامل آموزشی بر افت تحصیلی دانشجویان در دانشگاه یزد. نشریه جمعیت، ۱۰(۴۱)، ۶۹-۸۸
- ژاله‌رضائی، علی (۱۳۷۲). بررسی شیوه‌های مختلف تعامل بین دانش‌آموز و معلم و ارتباط آن با پیشرفت تحصیلی فراگیران سال سوم راهنمایی استان آذربایجان غربی. پژوهش شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش استان
- سیف، علی‌اکبر (۱۳۹۲). *روانشناسی پرورشی نوین. روانشناسی یادگیری و آموزش*؛ تهران: نشر دوران
- شکرشکن، حسین؛ پولادی، محمد علی؛ حقیقی، جمال (۱۳۷۹). بررسی عوامل افت تحصیلی در دبیرستانهای پسرانه شهرستان اهواز. *مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز*، ۷(۳ و ۴)، ۱۱۴-۱۰۳.
- صادقی فسائی، سهیلا، ایثاری، مریم (۱۳۹۱). تحلیل جنسیتی از زندگی پس از طلاق: مطالعه کیفی. *زن در توسعه و سیاست*، ۱۰(۳)، ۵-۳۰.

تحلیل پدیدارشناسانه عوامل مؤثر در افت انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان مدارس متوسطه

صالحی، کیوان؛ بازرگان، عباس؛ صادقی، ناهید؛ و شکوهی یکتا، محسن (۱۳۹۴). بازنمایی ادراکات و تجارب زیسته معلمان از آسیب‌های احتمالی ناشی از اجرای برنامه ارزشیابی توصیفی در مدارس ابتدایی. *فصلنامه مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی*، ۵(۹)، ۵۹-۹۹.

صفوی، امان‌الله (۱۳۶۵). افت تحصیلی در ایالات متحده آمریکا و علل آن. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، ۲(۸۷)، ۳۶-۴۳.

علیخانی، محمد حسین (۱۳۹۰). بررسی انگیزه‌های تحصیلی دانشجویان نظامی مجتمع دانشگاهی امیرالمؤمنین (ع) و عوامل مؤثر بر آن. *فصلنامه روانشناسی نظامی*، ۲(۶)، ۱۵-۱.

مولوی، پرویز؛ رستمی، خلیل؛ فدایی نائینی، علیرضا؛ محمدنیا، حسین؛ رسول زاده، بهرام (۱۳۸۶). بررسی عوامل مؤثر در کاهش انگیزه تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی اردبیل، *مجله علمی سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران*. ۲۵ (۱)، ۵۸-۵۳.

مهابادی، سیامک (۱۳۷۷). بررسی رابطه رفتارهای اخلاقی، اجتماعی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر اصفهان با عوامل آموزشگاه. *پژوهش شورای تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش استان اصفهان*.

ویسانی، مختار؛ غلامعلی لواسانی؛ و مسعود، اژه‌ای، جواد (۱۳۹۱). نقش اهداف پیشرفت، انگیزش تحصیلی و راهبردهای یادگیری بر اضطراب آمار: آزمون مدلی علی. *مجله روانشناسی فصل‌نامه انجمن ایرانی روانشناسی*، ۱۶(۲)، ۱۶۰-۱۴۲.

Akif Sozer, M. (2013). A Phenomenological Study on Lack of Motivation. *Educational Research and Reviews*, 8 (16), 1369-1374.

Alexa, D., Buffie, L., Jenna, C., & Margot, H. (2013). Students' Motivation in Academic Service-Learning over the Course of the Semester. *College Student Journal*, 47 (1), 185-191.

Aliakbari, M., & Hemmatizad, M. (2015). On Students' De-Motivation, Gender, Major, and Educational Level in Iranian EFL Context. *English Language Teaching*, 8(4), 106-116.

Andrew J, M., Kai, Y., Brad, P., Paul, G., & Rebecca J, C. (2015). Motivation and Engagement in the United States, Canada, United Kingdom, Australia, and China: Testing a Multi-Dimensional Framework. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 33(2), 103-114.

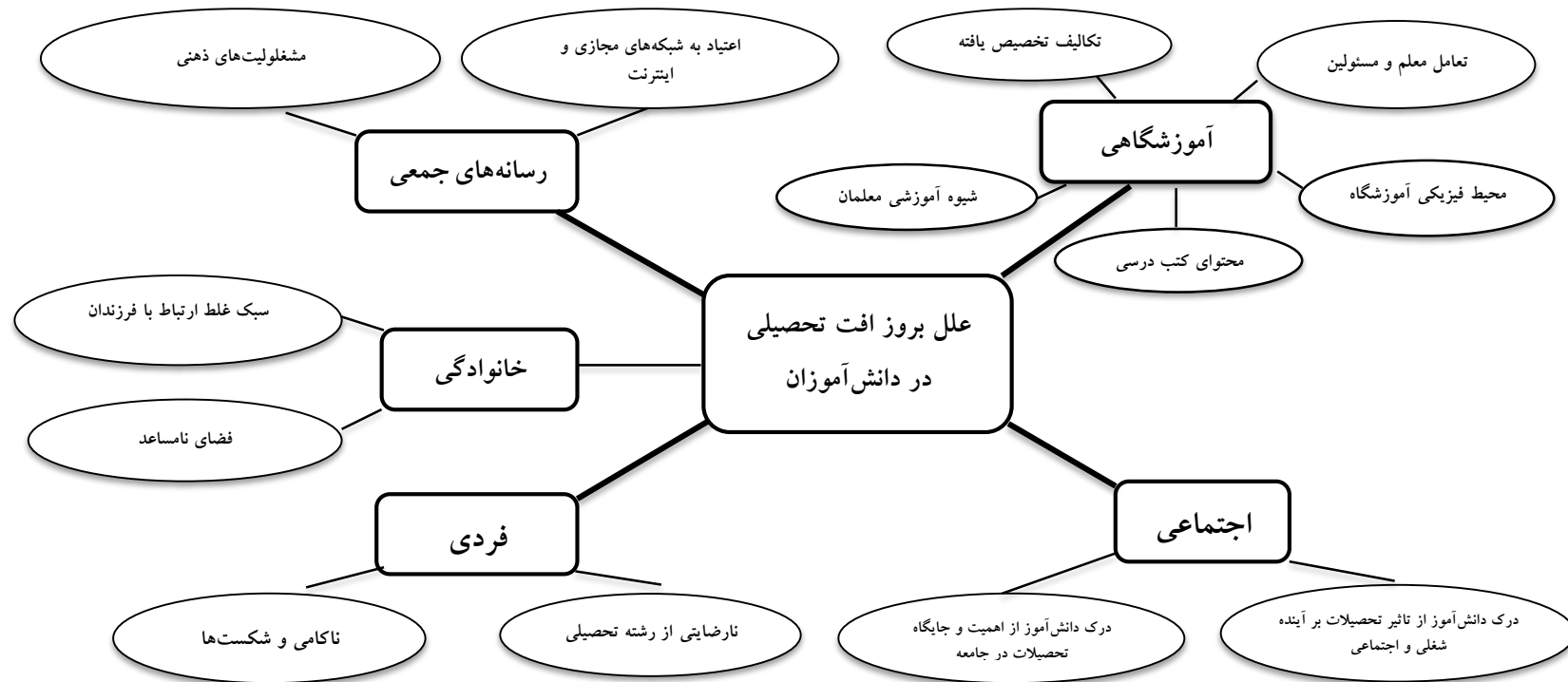
Dişlen, G. (2013). The Reasons of Lack of Motivation from the Students' and Teachers' Voices. *The Journal of Academic Social Science*. 1(1), 35-45.

Gülşen Musayeva, V., & Hatice, A. (2015). (De)Motivation in Preparatory EFL Classrooms. *Applied Language Learning*, 25, 16-40.

Kah Loong, C., & Youyan, N. (2016). International Students' Motivation and Learning Approach: A Comparison with Local Students. *Journal of International Students*, 6(3), 78-69.

Legault, L., Green-Demers, I., & Pelletier, L. (2006). Why Do High School Students Lack Motivation in the Classroom? Toward an Understanding of Academic Amotivation and the Role of Social Support. *Journal of Educational Psychology*. 98(3), 567-582.

Xang, L. (2015). The Lack of Motivation to Pursue Postsecondary Education among Hmong Students: A Grounded Theory Study. ProQuest LLC, Ed.D. Dissertation, University of Phoenix.

نمودار ۱. مضامین و زیرمضامین شناسایی شده موثر در بروز افت انگیزه تحصیلی دانش آموزان از منظر مشارکت کنندگان (برگرفته از یافته های تحقیق)